

ФИЛОЛОГ

часопис за језик, књижевност и културу
VII 2016

универзитет у бањој луци
филолошки факултет

adaptation of *The*
ormac McCarthy's
ory, violence, nihil-
ent and important
uthor, are to be re-
's director Tommy
ht choice of motifs
of placing them in

milosars@mts.rs

Федор Марјановић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

прегледни рад
821.163.41.09-4
618/fil1613429m

ДУХ СИНТЕЗЕ У ЕСЕЈИСТИЦИ ИСИДОРЕ СЕКУЛИЋ – ИЗМЕЂУ РАСЕ И КУЛТУРЕ

*Апстракт: Циљ рада је да кроз тематски преглед есејистичког ствара-
лаштва Исидоре Секулић открије њено системско поимање свијета и културе.
У односу према страним културама Исидора Секулић се остварила првенствено
као мислилац оријентисан ка проблемима европске културе, уз велико поштовање
према културама Истока. Полазећи од самог дјела о којем је писала, његовог
аутора, духа времена и духа расе и нације којој је припадао, у индивидуалној
природи својих тема тражила је универзалне истине које превазилазе наведене
полазне тачке и улазе у домен културе. Систем који оваква визија подразумијева
конципиран је као синтеза сличности и разлика, односно као „закон равнотеже“
настао спрегом „изохимена“ и „контраста“ између појава којима се Исидора ба-
вила. Домаће културе су у овај систем улазиле оним личностима и дјелима који
су, упијајући искуства сопственог тла, превазилазили расну индивидуалност.
За основне темеље српске културе Исидора је сматрала народни дух и језик,
као основу и медиј за стварање културних добара, и немањићку традицију и
духовно неимарство, као плод универзалне потребе човјека да општи са Богом,
док је идеал синтезе расе и културе видјела у лику Петра II Петровића Његоша.*

*Кључне ријечи: Исидора Секулић, закон равнотеже, изохимене, контра-
сти, раса, култура.*

Тематски дијапазон есејистичког стваралаштва Исидоре Секулић оквирно
је описао Јован Деретић у *Историји српске књижевности*: „Исидора је писала
како о књижевности, тако и о другим врстама уметности, сликарству, по-
зоришту, музици, затим о питањима језика, морала и философије. Бавила се

подједнако домаћим и страним писцима, од Проперција и св. Августина до Рилкеа и Валерија, односно Марка Марулића Сплићанина, до Андрића и Црњанског“ (2007: 1014–1015). Из цитираног исказа се могу извући следећи закључци. Прво, као есејиста Исидора Секулић се бавила првенствено темама из књижевности. Друго, осим о књижевности писала је и о другим областима умјетности и културе. Треће, писала је како о домаћим тако и о страним писцима. Четврто, писала је и о старијим књижевностима (антика и ренесанса) и о (њој) савременим књижевним појавама. Придода ли се овоме и то да је писала о најзападнијим („Едгар Алан По – Песник понора“) и најисточнијим културама („Јапанска Но драма“), може се рећи да је Исидора Секулић својим есејистичким радом описала цијелу земаљску сферу.

Међутим, проблем који се поставља при овом запажању односи се на питање систематичности, односно на питање фрагментарности овога рада. Да ли се приликом избора и разраде теме Исидора водила произвољношћу и личном приврженошћу некој појави у књижевности, култури или животу, или је широк и изузетно разнолик тематски дијапазон њеног есејистичког рада плод једног дубоко системског поимања свијета? Полазна претпоставка овога рада је да Исидорино есејистичко дјело, иако на први поглед разуђено, почива на идеји о свијету, историји и култури као о уређеним системима који се као такви у њему описују.

Приликом доказивања ове тезе потребно је прво поћи од тематске природе њеног рада, тачније речено од његових тематских подјела заступљених у нашој грађи.

Избор из едиције „Српска књижевна критика“ је заснован на базичној подјели Исидориних есеја на опште теме („Теме“) и појаве из „наших“ и из страних књижевности.¹ Књига *Мир и немир* доноси комплекснију расподелу која више говори о раскоши Исидориног тематског спектра. Насловима „Личности из домаће књижевности“ и „Личности из страних књижевности“ указује се на једну од особина Исидорине есејистике, да интерпретира не само дјело већ, кроз њега, и личност писца.² Есеји о књижевности су присутни и у осталим цјелинама, што указује на то да је промишљање о књижевности њена

¹ У овом случају приређивачу се може замјерити то што се приликом разврставања није водио типом умјетности о којој је Исидора писала. Тако се у цјелинама „Из наших књижевности“ и „Из страних књижевности“ налазе и есеји о сликарству („Сликари Милан Коњовић“, „Сликариство Ф. Маљавина“), вајарству („Тома Росандић“), театру („Художествени театар и Чехов“) и балету („Варијације на тему Ана Павлова“).

² Ово се може видјети и у (под)наслову једног од есеја из цјелине „Личности из домаће књижевности“, „Ђура Јакшић – Судбина и карактер“ (подвукао Ф. М.).

основна есејистичка прео-
ставља један крај другог е-
Перу Гинту. У „Радовима“
осим о књижевности, рад-
ри („Катедра у Шартру“)
значајан духовни лик Војв-
и музици („Моцарт“, „Ва-
виртуоза“). У „Темама без-
дорине преокупације књи-
на њену заинтересованост
пошто у њима промишља-
родни устанак у Грчкој и п-
(„Библиотека у Британској“).

Најдетаљнију подјелу п-
у сто књига“. Поред „Лич-
страних књижевности“, у
поглавља из књиге *Негош*
роди кореспондирају са „
рада.“³ Цјелина „Говор и јес-
о језику. У „Записима“ се п-
и стваралаштву, од којих н-
начин завршава овај избор.

Овим овлашним претп-
барем када је у питању т-

³ У овој цјелини се могу различ-
Са једне стране, Исидора је п-
творца. У „Проблеми амбициј-
ма Пиндарове епиникије. Са д-
дора се обилато користила сво-
ра из дјела Шелија, Шекспира.
⁴ Иако чине својеврсну цјелину,
ки конципираном избору *Иза-*

од Проперција и св. Августина до
улића Сплићанина, до Андрића и
раног исказа се могу извући следећи
секулић се бавила првенствено темама
ости писала је и о другим областима
о домаћим тако и о страним пи-
њижевностима (антика и ренесанса)
ама. Придода ли се овоме и то да је
– Песник понора“) и најисточнијим
рећи да је Исидора Секулић својим
љску сферу.

а при овом запажању односи се на
итање фрагментарности овога рада.
е Исидора водила произвољношћу
књижевности, култури или животу,
тски дијапазон њеног есејистичког
ања свијета? Полазна претпоставка
дјело, иако на први поглед разумљено,
тури као о уређеним системима који

ебно је прво поћи од тематске при-
ових тематских подјела заступљених

а критика“ је заснован на базичној
е („Теме“) и појаве из „наших“ и из
мир доноси комплекснију расподелу
ног тематског спектра. Насловима
Личности из страних књижевности“
есејистике, да интерпретира не само
есеји о књижевности су присутни и у
е промишљање о књижевности њена

о што се приликом разврставања није водио
о се у цјелинама „Из наших књижевности“ и
рству („Слика Милан Коњовић“, „Слика-
), театру („Художествени театар и Чехов“) и

од есеја из цјелине „Личности из домаће
гер“ (подвукао Ф. М).

основна есејистичка преокупација. „Анализа и синтеза двеју мучних драма“
ставља један крај другог есеја о Пиранделовом *Хенрику IV* и есеја о Ибзенском
Перу Гинту. У „Радовима на теме из уметности“ сврстани су есеји у којима,
осим о књижевности, расправља о другим врстама уметности, архитекту-
ри („Катедрала у Шартру“), сликарству („Слика Милан Коњовић – један
значајан духовни лик Војводине“), (источњачком) театру „Јапанска Но-драма“
и музици („Моцарт“, „Валкира – Део Вагнерове Тетралогije“, „Проблеми
виртуоза“). У „Темама без јединства“ су сврстана четири есеја који, осим Иси-
дорине преокупације књижевношћу („Стари и млади Прометеј“), указују
на њену заинтересованост за шири културно-историјска дешавања и појаве,
пошто у њима промишља о историјским темама („Елизабета и Есекс“, „На-
родни устанак у Грчкој и песник Бајрон“) и важности културних институција
(„Библиотека у Британском музеју“).

Најдетаљнију подјелу пружа избор *Огледи* из едиције „Српска књижевност
у сто књига“. Поред „Личности из домаће књижевности“ и „Личности из
страних књижевности“, у овој књизи као посебна цјелина налази се избор
поглавља из књиге *Његошу*. Есеји из „Аналитичких тренутака“ по својој при-
роди кореспондирају са „Темама“ из књиге о којој је било ријечи на почетку
рада.³ Цјелина „Говор и језик културна смотра народа“ доноси Исидорине есеје
о језику. У „Записима“ се појављују Исидорини текстови о сопственом животу
и стваралаштву, од којих њен тестамент, „Моја последња воља“, на симболичан
начин завршава овај избор.⁴

Овим овлашним прегледом указано је на постојање одређеног система,
барем када је у питању тематска типологизација. У наведеним изборима

³ У овој цјелини се могу разлучити два начина Исидориног промишљања о уопштеним темама.
Са једне стране, Исидора је прилазила одређеном „проблеми“ користећи се дјелом једног
творца. У „Проблеми амбиције односно честољубља и славољубља“ Исидора као примјер узим-
а Пиндарове епиниције. Са друге стране, у есејима попут „Тек две три речи о хумору“ Иси-
дора се обилато користила својим општим знањем из књижевности, наводећи примјере хумо-
ра из дјела Шелија, Шекспира и Томаса Мана.

⁴ Иако чине својеврсну цјелину, Исидорини есеји о православљу се појављују само у хронолош-
ки конципираном избору *Избрани есеји*.

заједничка је подјела на теме из домаћих⁵ и страних култура.⁶ Међутим, тиме се не даје потпун одговор на постављено питање, пошто се овом подјелом, као што је виђено, отварају могућности за нове типологизације, које често зависе од интенција самих приређивача. Група есеја о страним културама би се могла даље разврставати према типу појаве о којој пише (књижевност, умјетност, историја) али и по принципу припадности нацији и раси, о чему ће бити више ријечи.

Из овога се могу дедуковати два конкретна питања. Прво се односи на структуру система, а друго на позицију домаћих култура у њему.

До одговора на постављена питања могуће је доћи погледом из два угла. Са спољашње стране, потребно је направити преглед тема о којима је Исидора писала. Са унутрашње стране, потребно је заћи у сам текст и пронаћи оне дијелове у којима се појаве из различитих медија и културних средина пореде, суочавају и синтетишу. Оваква поређења, која су код Исидоре честа, указују на њену визију културе као цјелине која превазилази подјелу на домаће и страно. Такође је потребно пронаћи поетичка начела Исидориног есејистичког стваралаштва која указују на систем оваквог поимања културе.

Основа Исидориног система је синтетичко поимање свијета засновано на идеји о „закону равнотеже“, која се може упоредити са хегелијанском дијалектиком. Док по Хегелу синтеза идеја произилази из тезе и антитезе, код Исидоре се „закон равнотеже“ успоставља спрегом изохимена и контраста између различитих култура и народа. Другим ријечима, појаве о којима је писала Исидора је синтетисала у цјелину имајући увијек у виду њихове заједничке особине и њихову индивидуалност.

У овако осмишљеном систему, положај домаће културе се одређује односом културног и расног у њој. У културу свијета она улази оним својим елементима који почињу од темеља расе, али се остварују као надрасни и наиндивидуални.

⁵ Овај помало незграпан израз „домаћа култура“ користимо не само због наслова преузетих из грађе већ и због тога што је Исидора писала о личностима југословенске књижевности, које се због политичких разлога не сврставају у корпус српске књижевности и културе, иако јој много дугују и много су јој придонијеле. Израз српска култура и књижевност ће у раду бити кориштен приликом описа оних мјеста гдје је Исидора несумњиво мислила на специфичности српске културе, првенствено када је писала о православљу и језику.

⁶ По овом принципу састављена су *Сабрана дела Исидоре Секулић* издавачке куће Stylos Art, гдје налазимо књиге *Домаћа књижевност I*, *Домаћа књижевност II* и *Светска књижевност I*, *Светска књижевност II*.

О превасходној Исидори
Славко Леовац: „Исидора
то у једном готово традици
за велике западно европск
културе.“ (1977: 20).

Античке народе Исид
Есеј „Народни устанак у
тета старих Грка и насље
па и политике, где је прв
вези са речју *кратија*, у
по целом свету, ушла у с
невољу, грчке су речи, и гр
аристократија, тиранија“
казу Исидора је истакла д
хеленску књижевност к
Темеље за своја размиш
шла је у Пиндаровим еп
и славољубља“). Такође
савремене књижевности
„Знати, зна се много ш
некадањих Грка“ (Секу
посветила личностима
Пиндара, написала је је
(Леовац 1977: 20).

У даљем разматрању
Леовац закључује: „Пре
ропи“: на западноевроп
на северне скандинавск
везане, разним везама
(Исто). Овим странама

Као о темељима зап
софима, пјесницима и
личностима које су ка
Августин, Фрањо из А
највећи број есеја је п

О превасходној Исидориној утемељености у европску културу писао је Славко Леовац: „Исидора Секулић је дубље везана за европску традицију, и то у једном готово традиционалистичком смислу: за старе Хелене и Римљане, за велике западно европске културе, а потом и за скандинавске и за славенске културе.“ (1977: 20).

Античке народе Исидора је често истицала као темеље европске културе. Есеј „Народни устанак у Грчкој и песник Бајрон“ почиње приказом менталитета старих Грка и наслеђа које су оставили. „Грчка је класична земља свега, па и политике, где је први пут стављен оштар нагласак на реч *демос*, народ, у вези са речју *кратија*, управљање, и одатле је грчка реч *демократија* пошла по целом свету, ушла у све речнике прогреса политичкога и друштвенога. За невољу, грчке су речи, и грчка је традиција и у речима: олигархија, плутократија, аристократија, тиранија“ (Секулић 1957: 315). У овом релативно кратком исказу Исидора је истакла добре и лоше тековине античке Грчке. Доживљавајући хеленску књижевност као још увијек живу ријеч, често се позивала на њу. Темеље за своја размишљања о разлици између честољубља и славољубља нашаа је у Пиндаровим епиникијама („Проблем амбиције односно честољубља и славољубља“). Такође их је наводила као примјер док је писала о питањима савремене књижевности („Белешка о интелектуалистичкој књижевности“): „Знати, зна се много шта, али појмити, не поимамо ствари ништа боље од некадањих Грка“ (Секулић 1977: 67). Иначе је мали број појединачних есеја посветила личностима из антике. Осим поменутог есеја у којем се позива на Пиндара, написала је један пригодан текст о Вергилију и есеј о Проперцију (Леовац 1977: 20).

У даљем разматрању Исидориног упоришта у култури и историји Европе, Леовац закључује: „Претежно је разматрала културе 'на три разне стране у Европи': на западноевропске културе са основом у хеленској и римској традицији, на северне скандинавске културе и на источне славенске културе (и оне повезане, разним везама са другим, па и медитеранским европским наслеђем).“ (Исто). Овим странама се може придодати и четврта, култура Јужних Словена.

Као о темељима западноевропске културе, писала је и о католичким философима, пјесницима и мислиоцима. „Писала је углавном о темпераментним личностима које су каткад или чешће раздирали јаки контрасти, као што су Августин, Фрањо из Асиза, 'жестоки фратар' Јакопоне да Тоди“ (Исто). Ипак, највећи број есеја је посветила „оним ствараоцима који су живели од краја

XVIII века па до њених дана“ (Исто). Осјећа се посебна везаност за лик Гетеа, којем се неколико пута враћала, описујући једном на његовом примјеру идеал потпуног човјека („Гете потпун човек“) и други пут процес животног и умјетничког сазријевања на основу двије Гетеове интерпретације Прометејевог лика („Млади и стари Прометеј“).

Осим о књижевности Западне Европе, Исидора се показала и као врхунски мислилац о природи музике, било да се ради о личности и стваралаштву одређеног композитора („Моцарт“),⁷ конкретном музичком дјелу („Валкира – Део Вагнерове Тетралогије“) или умијећу музичког извођења („Проблеми виртуоза“).

О скандинавској и руској култури написала је неколико појединачних есеја. У есеју „Скандинавија и Јитланд – О скандинавској књижевности“ пише о руској и скандинавској књижевности као о онима које долазе да заузму прво мјесто у европској култури. „Нема још много позитивних знакова, али се осећа да се европска литература помиче на север, и да ће у књижевности доћи ледени период. [...] Зато су се кренули Руси, кратковиди Руси у наочарима, који све посматрају са гледишта кривце и казне, који су унели у уметност мисао и савест, и који су донели неприродност чула. А за њима иду Скандинавци и Данци, маглени и шумски цинови с морем у очима, који носе проблем невиности и доброте, и долазе да спасу радост“ (Секулић 2010: 57).

Скандинавија је иначе била једна од опсесивних Исидориних тема, која је врхунац доживјела у њеном путопису *Писма из Норвешке*. Осим путописних елемената, ова књига садржи разна есејистичка промишљања о духу Норвешке, о њеној култури, историји, музици, а посебно се издаваја један дијалог о Ибзену и Бјернсону. Иако је истицала одушевљеност Григоровом музиком, у есејима се посветила првенствено скандинавским писцима („Дански мотиви – Андерсен, Киркегор“, „Један нордски профил – Аугуст Стриндберг“, „*Пер Гинт* Хенрика Ибзена“), тражећи у њима одраз скандинавског духа. Примјера ради, у Кјеркегоровој философији пронашла је израз животне философије Данаца, која се заснива на проналажењу и остваривању „могућности“. „Човеку је задатак, свеједно да ли у неком трговачком послу, или у уметности, или у философији, задатак му је, кажу Данци, да остварује могућности“ (Секулић 1977: 277).

Иако је приликом поређења скандинавској књижевности дала предност у односу на руску, у даљем развоју своје мисли о Русији Исидора је истицала

⁷ Занимљиво би било направити поређење Исидориног есеја „Моцарт“ и Формановог филма „Амадеус“ и утврдити колико есеј и филм почивају на истим поставкама.

надмоћност њене културе природи руске земље и нарлатив брзине, суперлатив народ који добију све богато земља и народ чуда, скаИако је у есеју „Руска књи којег је често цитирала, Толстоју, Горком и Пушки руске књижевности. Неко („Художествени театар и тему Ана Павлова“, оперс Међутим, пишући о руск домен Русије истакла је к „Све уметничке манифес карство, декоративна веш данас најсилније, извире

Ријетко је залазила у подручја. Нешто чешће ј драгат Тагоре“, „Јапанск ролошке излете одређује у страну, често помиња тестамент“ „Откровење Андрића“, „Поезија Ав Исидора гајила према њ

У Исидорином есеју је открио три елемента неком делу, она пред со дух времена у којем је д три, додали и четврти, Он је можда најочитији (Кјеркегоров примјер с ноевропске књижевност духа. На сличан начин је читав низ оних борбен мантијама, или под фи идејама, карактерима; правду, право, истину“

надмоћност њене културе којој је коријене налазила у примитивној и снажној природи руске земље и народа. „Суперлатив простора, суперлатив снаге, суперлатив брзине, суперлатив заноса и израза. Шта све то значи? Значи, да земља и народ који добију све богатство и сваку силу још у примитивном стању, да су то земља и народ чуда, скаски, снова, снова, и уметника“ (Секулић 2010: 102). Иако је у есеју „Руска књижевност и студенти“ посебно истакла Достојевског, којег је често цитирала, најбоље есеје о руској књижевности написала је о Толстоју, Горком и Пушкину, којег је сматрала утемељитељем националне руске књижевности. Неколико есеја је посветила руској сценској умјетности („Художествени театар и Чехов“, балерини Ани Павловој у „Варијацијама на тему Ана Павлова“, оперском пјевачу Борису Шаљапину у „Проблеми славе“). Међутим, пишући о руском сликару Филипу Маљавину, као главни културни домен Русије истакла је књижевност, из које произилазе све остале умјетности. „Све уметничке манифестације у Русији, сем музике, дакле театар, балет, сликарство, декоративна вештина, све то извире из оног што је у духовној Русији до данас најсилније, извире из велике руске књижевности“ (Секулић 1977: 399).

Ријетко је залазила у теме које иду западније од европског културног подручја. Нешто чешће је писала о култури и књижевности Истока („Рабин-дранат Тагоре“, „Јапанска Но-драма“). Иако Леовац ове ваневропске културолошке излете одређује као „повремено бацање погледа“ (Леовац 1977: 20) у страну, често помињање источних култура у осталим есејима („Његошев тестамент“, „Откровење Растка Петровића“, „Исток и запад у причама Ива Андрића“, „Поезија Августина Ујевића“) свједочи о привржености коју је Исидора гајила према њима.

У Исидорином есејистичком приступу одређеној теми Ђорђе Ј. Јанић је открио три елемента која је увијек имала у виду: „По правилу, пишући о неком делу, она пред собом има три елемента: само дело, његовог аутора и дух времена у којем је дело настало“ (Јанић 2010: 14). Ми бисмо, поред ова три, додали и четврти, дух средине и народа из којег аутор и дјело потичу. Он је можда најочитији када је ријеч о скандинавској и руској књижевности (Кјеркегоров примјер смо већ навели), али заступљен је и у погледу на западноевропске књижевности. У Полу Валерију је видјела зрелост француског духа. На сличан начин је посматрала и Дантеа. „Дантеа је родила цела Италија: читав низ оних борбених, речитих, полемичких духова који су у фратарским мантијама, или под филозофским и теолошким тогама водили бојеве умом, идејама, карактерима; пером и усменом дебатом; страдањем и умирањем за правду, право, истину“ (Секулић 1959: 345). Јакопоне да Тоди један је из тог

кова људи који је „спремio Дантеа и најоригиналнији спев света, *Божанствену комедију*“ (Исто: 349).

Равнајући се према ова четири елемента, Исидора је у одређеним својим есејима постигла форму сужавајућег круга. Приликом писања почињала би од најопштијих чињеница, да би постепено сужавајући ширину теме дошла до аутора и дјела о којем намјерава говорити. Егземпларан је у том погледу есеј „Проперције – Римски елегичар и његова последња елегија“, који почиње поређењем књижевних домета античке Грчке и античког Рима, затим прелази на одлике римске елегије, издаваја најважније елегичаре, након неколико ријечи о сваком прелази на Проперцију, описује његов живот и дјело и долази до главне теме, последње Проперције елегије коју је посветио Корнелији у којој је видео идеал римске жене, и на самом крају закључује: „Ето класична римска елегија: тужна без очајања, усправљена и она, као Катон, у несрећи“ (Секулић 1957: 107). Дакле, од најопштијег погледа на цјелокупну књижевност антике, преко приказа једне античке лирске врсте и пјесничког стваралаштва, Исидора долази до пјесме коју је сматрала врхунцем римске елегије, али и једним пјесничким идеалом. Слично је, пишући о катедрали у Шартру, почела од описа готске архитектуре, да би завршила описом једне личне импресије о прелому свјетлости кроз прозоре катедрале.

Међутим, наведена четири елемента треба посматрати као полазне тачке Исидорине мисли чији је крајњи циљ био откривање нечег општеважећег, што се дотиче сваког човјека и сваког појединца, без обзира на вјеру, народ и расу. У том смислу треба разликовати расу и културу, чију је дистинкцију направила у есеју „Проблем малог народа“, водећи се Шопенхауеровом максимом да идентитет човјека „зависи од онога што човек јесте, што има, и што изгледа“ (Секулић 1959: 288). „Мали народ, дакако, такође нешто има и јесте. Али, безначајан, или мало значајан, као држава или култура, он вреди што вреди само са својим расним особинама, са својом расном а не културном индивидуалношћу. Још та вредност остаје локализована, не прелази у интересне функције света, јер мали народ живи, тако да се изразимо, у међународној самоћи“ (Исто). Из сљедећих редова се може ишчитати да је расна индивидуалност оно што је припадало само једном народу и она остаје на локалном нивоу, а културна индивидуалност оно чиме народ улази у интересне функције свијета.

Карактеристична је њена кованица „изохимене у књижевностима“ чији је нацрт дала у истоименом есеју. „Ко дуго низ година гледа у карту сваковрсних литерарних наслага, у конфигурације и природе литерарних континената, река, струја, острва и острваца, тај у мрежи и укрштају деценија, нација, шко-

ла, група и појединаца, с књижевног живота, види висног, дискретне али скеп (73). Изохимене и паралел често. У есеју „Један песник ну од Америке, преко Фр Достоевског у категорију је својеврсни преглед по мишљу, закључујући да А философ цијелог свијета

Осим изохимена, Исидора

У предговору другом изд

„да, сем читања и студија

облицима и условима жи

других има, да ли се савла

још и у смрт иде човек к

контрастирање је и поент

која је „ужас и сама нега

грчком која је „саздана в

брости“ (Исто). Способн

2010: 44) описује контра

је глорија свих људских

сунце помрчава. *Шинел*

С праском онде пропад

није пожелео сунца јер

ће се вековима размиш

хумор који уједа за срце

Контрасти и изохимене

облик системске филос

равнотеже“. „Он важи,

морал у људским живот

епоха стварности, или е

пасусе историја, биогра

од атома па до 'све-свет

погледом на свијет, Исид

су културу једног народа

чиниле јединственом и

ла, група и појединачна, одиста види модре цртице једне скривене графике књижевног живота, види дискретне, али строге везиваче свега сродног и зависног, дискретне али скептичне ревизоре свега малог и новог“ (Секулић 1977: 73). Изохимене и паралеле у књижевностима и културама тражила је радо и често. У есеју „Један песник понора Едгар Алан По“ повукла је једну изохимену од Америке, преко Француске, све до Русије, сврставајући Поа, Бодлера и Достојевског у категорију „пјесника понора“. У есеју о Светом Августину дала је својеврсни преглед потоњих философа и писаца који су се водили његовом мишљу, закључујући да Августин није само утемељитељ католичанства већ и философ цијелог свијета.

Осим изохимена, Исидора је у књижевности и животу тражила контрасте. У предговору другом издању *Писама из Норвешке* писала је о својој потреби „да, сем читања и студија, у живим људима открива контрасте, под разним облицима и условима живота, нађе контрасте, научи колико их још других и других има, да ли се савлађују, како и чиме, или се никада не савлађују, никада, још и у смрт иде човек кроз кидања“ (Секулић 2001: 15). Свако Исидорино контрастирање је и поентирање. Да би описала сјеверну, нордијску митологију која је „ужас и сама негација лепих облика“ (Секулић 1957: 145) пореди је са грчком која је „сазана великим делом од лепоте и животне веселости и храбрости“ (Исто). Способност Руса да „ситну природу човечју осећају“ (Секулић 2010: 44) описује контрастирајући Гетеовог *Фауста* и Гогољев *Шинел*. „*Фауст* је глорија свих људских трагедија, трагедија од које се још увек земља тресе и сунце помрчава. *Шинел* је трагедија пуна закрпича и у обиму од 80 рубаља. С праском онде пропада охоли човек, ћутећи умире овде бедник, који никад није пожелео сунца јер никад није видео ведро небо. Оно је трагедија о којој ће се вековима размишљати и књиге писати, ово је карактеристични руски хумор који уједа за срце, и од кога сушта је живот у човеку“ (Исто).

Контрасти и изохимене су дио Исидориног система, којем никада није дала облик системске философије, али који је поетично представила као „закон равнотеже“. „Он важи, тај закон, за васиону, за нашу планету, за механику и морал у људским животима. Свеједно да ли је у датом отсеку времена настала епоха стварности, или епоха слатких илузија, закон равнотеже исписује главне пасусе историја, биографија, аутобиографија. Ради тај закон неуморно, почев од атома па до 'све-света', што би рекао Његош“ (Секулић 2001: 11). С таквим погледом на свијет, Исидора је међу далеким земљама тражила блискости које су културу једног народа чиниле културом свих народа, али и разлике, које су је чиниле јединственом и себи својственом, расном. У томе се огледа Исидорин

дух синтезе, који је спојио културе свијета у једну органску цјелину, уважавајући притом посебност сваке од њих. У ту цјелину, контрастирањем и тражењем паралела, Исидора је уврстила и домаћу културу.

*

Присјетимо ли се диференцијације расног и културног, видјећемо да је Исидора у домаћој књижевности и култури тражила оно што превазилази расно и улази у сфере културног. Стога су честе паралеле које је правила са домаћом и са свјетским књижевностима.

Есеј „Проблем малог народа“ у центар овога питања ставља контраст између великог народа, чији је представник један Исидорин сабесједник, Енглез са којим је посјетила изложбу југословенског сликарства у Лондону, и малог народа, чији је представник Исидора. Кроз бајку о шумском духу и принчеци алегоријски је представила природу европејства нашег народа. Превасходно евроцентричне оријентације, Исидора је у свом есејистичком раду покушала са једне стране да нашу културу приближи европској, а са друге стране да прикаже колико европског има у себи. У томе није прибјежавала насилној европеизацији и одрицању од традиције, већ поштовању онога што је расно, типично за наш народ, и изналажењу оног што је универзално у њему.

Иако Леовац наводи да су Иван Гундулић и Марко Марулић најстарији домаћи писци о којима је писала, Исидора је била везана за традицију Немањића, мада о њима није дала појединачних есеја, као што је мало писала појединачних есеја и о Хеленима.

У раси као клици културног процвата српског народа, Исидора је као најважније тековине видјела здрави менталитет села и немањићко духовно насљеђе. Посебно је занимљив њен приказ путописа Живка Милићевића *Запис о српској земљи*. „У овој својој књизи објавио је и велике своје учитеље у том смислу. С једне стране, то је најскромнији син нашег народа, сељак наш, историјски себар наш; с друге стране, то је понајузвишенији представник народа нашег, краљевић Растко Немањић, потоњи св. Сава. Сељак је без засићења и разочарења везан за земљу као хлебну њиву и државу. Св. Сава је био без засићења и разочарења за монаштво и веру као службу земљи и држави“ (Секулић 2010: 340). Дакле, основи српске расе и процвата његове културе су народни дух и православна (немањићка) духовност. Ова двојност српске расе (или „духа српске народне културе“ како је назива Милан Радуловић) дала је своје врхунце у српском народном језику и духовном неимарству. „У духов-

ном неимарству и народном Секулић је спознала не само моралне, егзистенцијалне род“ (Радуловић 2011: 120).

У есеју путописне прилике Исидора повезује неимарства, Оплепац и Жичу неимарства наших владара, а одлици било и остало неимарској дјелатности владарског гон за будућност националне државе, она треба да постане врста административно средишта извесном смислу и за цео српски народ са прошлости и будућности традиције, за којим је Исидора владара, од среће до несреће оставиш народу оно што је најбоље што ће вером и Богом везати.

Народни језик за Исидору је „Језик нашег народа“. „Непосредно везан за наш разгранати, племенити и јак својим промишљањима и делатношћу реализација („Босански језик“), његове могућности. Из есеја „Српски језик“ тумачење дијалога, односно језика Муса Кесеџија“. У царевом језику се фокусира на богатство

„Реч његова остваривања тобожњег и обезначава. [..] Јесам, цар, али не знам. И означава, од једне стране има исто толико али има и јасан једна унутрашња

ном неимарству и народном језику (језику народне књижевности) Исидора Секулић је спознала не само највише уметничке него и основне религиозне, моралне, егзистенцијалне и историјске вредности које је створио српски народ“ (Радуловић 2011: 120).

У есеју путописне природе „Наше духовно неимарство – Две путне белешке“ Исидора повезује примјере нашег најновијег и најстаријег духовног неимарства, Опленец и Жичу. Цркву на Опленцу је видјела „у ланцу чудесног неимарства наших владара, деспота и велможа; које је неимарство у битној својој одлици било и остало неимарство духовно“ (Секулић 2010: 347). У Жичи и неимарској дјелатности владике Николаја, са друге стране, проналазила је погон за будућност националног и духовног развоја. „По положају и традицији, она треба да постане врста светосавске институције, једно организаторно чак и административно средиште за једну пространу област манастира и насеља, а у извесном смислу и за цео српски народ“ (Исто: 352). Повезивање садашњости са прошлошћу и прошлости са будућношћу, један је од примјера живог тока традиције, за којим је Исидора трагала у свјетским културама. „Од владара до владара, од среће до несреће, од живота до умирања, иста мисао: зидај тако да оставиш народу оно што ће надживети ратове, најезде, варварства, пропасти, што ће вером и Богом везивати уједно све пасове народа“ (Исто: 348).

Народни језик за Исидору је представљао „највишу духовну вредност нашег народа“. „Непосредан и пун израз народног духа код нас, то је, још увек наш разгранати, племенити, снажни народни језик“ (Секулић 1959: 381). У својим промишљањима о језику, Исидора је полазила од његових локалних реализација („Босански говор, језик, стил“), до његових крајњих стилских могућности. Из есеја „Српски народни језик, боље рећи говор“ издваја се тумачење дијалога, односно два стиха из епске пјесме „Марко Краљевић и Муса Кесеџија“. У царевом питању: „Јеси л' ђегођ у животу, Марко“, Исидора се фокусира на богатство значења прилога ђегођ.

„Реч ђегођ остварује укрштање временског и просторног податка, дакле оверава тобожњу невиност и неупућеност цареву. Та реч, то јест, и означава и обезначава. [...] Марко зато одговара, што се вели: тук на лук: Јесам, царе, али у рђаву.

И означава, од своје стране, баш тамо где је цар обезначио. Реч рђаву има исто толико колико и реч ђегођ и просторну и временску могућност, али има и јасан квалитативни пресек у сасвим одређеном смислу. Читава једна унутрашња чарка свршена је ту у неколико речи, са једном језичком

сажетошћу која би била достојна енглеског језика. Минимум знакова и максимум садржаја". (Исто: 392).

У кратком стилском тумачењу два стиха, односно два приједлога, произилази максима: „Минимум знакова и максимум садржаја“, у којој је видјела врхунац мисаоних и изражајних могућности језика, као највећег блага једног народа.

Могло би се рећи да је духовно неимарство као културна вриједност у предности наспрам језика, јер проистиче из универзалне човјекове потребе за општењем с Богом, док језик остаје у границама једног народа. Међутим, Исидора је језик посматрала као средство откривања универзалних истина које је тражила у дјелима аутора о којима је писала. „Чиме претрајавају и надживљавају време текстови? Да ли само идејама, да ли и естетиком осећајних вредности? Да ли можда и језиком? Неко ће рећи отсечно: идејама се држи текст. Да, али под условом да је идеја добила пластичан и ауторитативан израз кроз неки зрео и моћан језик, макар и застарео језик“ (Исто: 386). С друге стране, по својој природи он остаје недоступан или никада потпуно доступан припадницима других народа и говорницима других језика. Између осталог, Исидора је управо писала и о проблему превођења („Горски вијенац – Можда препевати га, никако превести“, „Са једног језика на други“).

Своје виђење темеља културе балканских народа Исидора је дала у есеју „Балкан (белешке једног балканофила)“. „Кад људи и књиге кажу: Грчка, Византија, некако тако кажу као да је Грчка лебдела међу облацима, а Византија у маглама Оријента, час црним и пакленим, час светлуцавим и тамјанисаним. Међутим, једно и друго је Балкан, био и остао, по директном крвном и идејном наследиству у народима који живе на Балкану од старина“ (Секулић 2010: 336). Наводећи Византију и Грчку као темеље балканске културе, Исидора је спојила своје балканофилство и хеленофилство. Истим путем је тековине домаће културе повезала са културом свијета.

Тумачећи појаве из домаће књижевности и умјетности, Исидора је пред собом имала исте параметре које је имала када је писала о свјетским књижевностима. Ово се може потврдити и компаративном анализом хронолошки блиских есеја о Тину Ујевићу и Рабиндранату Тагори, који почивају на сличним идејама. Пишући о лику Орсата Великог из Војновићеве *Дубровачке трилогије*, Исидора је дошла до компарације дубровачке господе и косовских витезова, али разматрајући питање да ли је Орсат Велики трагични јунак или рушевина користила је метод који проистиче из њеног познавања жанра трагедије и који се може примијенити на било коју драму. Утемељеност

у четири полазна елемента Гундулића – *Сузе сина ра* ра почиње да прича о драми објашњава дух времена и оно мало података сачуваних покушавајући да пронађе ликом читања дјела. Тим пјесникових животних (Ђулиа Тонсела). Потом је Гундулићево лично и истине. „Најзад пред завршетком божијим чудима и милошћу претрпаваше, унутрашњом

У трагању за оним у Исидора је правила често примјерима из домаће књижевности. Карактер универзалности. велике истине демонстративно. У трагедији *Максим Црн* је Лаза спојио са Шекспиром. чела је уопштеним поређењем би сазнања изнесена у увједено најдиректнијих и можда паралела између Петровића Ли-Таж-Пса и Ту-Фуа.

Синтезу расног и културног једној од својих опсесивних оданости. Проучавање о расној залазити у њу, али ћемо виђење расног и културног потекао, Исидора је покушао земљу и народ. Кроз тумачење *Луче микрокосма*, илустрација за властитим извором (1968: 202). Поред ових, ма са највећим књижев

у четири полазна елемента о којима је било ријечи очигледна је у есеју „Ивана Гундулића – *Сузе сина разметнога*“. Пишући о Гундулићевом спјеву, Исидора почиње да прича о друштвеним околностима које су га произвеле. Тиме објашњава дух времена и дух средине из које је дјело потекло. Упоредо прати оно мало података сачуваних из пјесниковог живота и развој његовог дјела, покушавајући да проникне у дубоку доживљеност теме, која се осјети приликом читања дјела. Тиме она спјев *Сузе сина разметнога* види као производ пјесникових животних искустава (а не копију дјела италијанског пјесника Ђулиа Тонсела). Потом се фокусира на само дјело, тражећи у њему оно што је Гундулићево лично и проживљено, али доведено на ниво универзалне истине. „Најзад пред завршетак долази велика мисао хришћанска: да међ свим божијим чудима и милостима највиши степен заузима 'пристравање', то јест, претравање, унутрашње преображење човеково“ (Секулић 1977: 122).

У трагању за оним универзалним и свечовјечанским у домаћој култури Исидора је правила честе паралеле наше књижевности са туђом или је на примјерима из домаће књижевности потврђивала своје ставове који имају карактер универзалности. Тако је, на примјер, процес развоја мисли од клице до велике истине демонстрирала анализом пјесме „Потрес“ Симе Пандуровића. У трагедији *Максим Црнојевић* Лазе Костића тражила је хеленске утицаје које је Лаза спојио са Шекспиром. Есеј „Исток у приповеткама Ива Андрића“ започела је уопштеним поређењем књижевности Истока и књижевности Запада, да би сазнања изнесена у уводу примијенила на Андрићево стваралаштво. Једна од најдиректнијих и можда најсмјелијих паралела, које је Исидора повукла, јесте паралела између Петровићевог *Откровења* и кинеских класичних пјесника Ли-Таж-Пеа и Ту-Фуа.

Синтезу расног и културног Исидора је видјела у Његошу, којем је, као једној од својих опсесивних тема, посветила студију *Његошу – Књига дубоке оданости*. Проучавање ове књиге захтијева посебан рад, тако да нећемо дубље залазити у њу, али ћемо овлашно приказати како се у њој огледа Исидорино виђење расног и културног. Проучавајући „тле и климу“ из којих је Његош потекао, Исидора је покушавала да утврди његову укоријењеност у традицију, земљу и народ. Кроз тумачење његовог дјела и живота, посебно кроз тумачење *Луче микрокосма*, илустровала је да „пре свега би требало, кроз тумачења трагати за властитим извором песника, за властитим немирима у песнику“ (Секулић 1968: 202). Поред ових, књига обилује сваковрсним књижевним паралелама са највећим књижевним творцима. Једна од таквих паралела је поређење

лика ђавола у дјелу Дантеа, Милтона, Гетеа, Бајрона и Његоша.⁸ „Више је него бриљантан, величанствено је трагичан Сатана Милтонов. Сјајан је Мефистофел Гетеов. Истински је ђаво Луцифер Бајронов. Човеку је необично сродан Сатана Владике Рада“ (Исто: 217–218). Тиме се Његош представља као оличење народног генија, који је, црпивши снагу своје расе, створио дјело универзалне вриједности. Поред народног језика и епске поезије, за њу је Његош заиста био највећа вриједност коју је наш народ изнедрио.

*

Кроз преглед расподеле Исидориних тема видјели смо да је као есејиста обухватила широк временско-просторни хоризонт. Од крајњих временских до крајњих географских тачака, Исидора је опсежно писала о културама разних народа, највише о њиховим књижевностима. Жижна тачка јој је била европска култура. Полазећи од дјела, његовог аутора, духа времена и духа средине из које аутор потиче, Исидора је трагала за универзалним вриједностима. Свој систем културе свијета базирала је на двојности раса–култура, при чему је први члан особина једног народа и локалног је карактера, док је други члан универзалног карактера. Из тога проистичу њене потраге за изохименама и контрастима међу различитим људима и културама, изједначавањем законом равнотеже, као прикривеном силом која одржава органско постојање културе свијета.

Расно и културно је тражила како у домаћим тако и у свјетским књижевностима и умјетностима. Темеље српске расе и културе видјела је у традицији Немањића, оличеној у духовном неимарству, и у народном духу, најсавршеније исказаном у народном језику. Тражећи универзално у нашем књижевно-умјетничком стваралаштву, Исидора је дошла до Његоша, као синтезе расних снага нашег народа и његових универзалних, културних могућности.

Синтетишући искуства разних страна, земаља, људи, врста умјетности, Исидора је у свом есејистичком стваралаштву оформила специфично виђење културе живог организма који прихвата све што садржи универзалну истину која превазилази оквире личности, времена, мјеста и народа. Своје мисли није систематизовала у један философски систем, нити је томе тежила, али је кроз његове фрагменте, дате у импозантном есејистичком раду, указала на један од начина функционисања културе као система.

Литература

1. Јанић, Ђорђе Ј. (2010), Нови Сад: Академска
2. Леовац, Славко (197), Српска књижевна криза за књижевност и уметност.
3. Радуловић, Милан (20), ститут за књижевност
4. Секулић, Исидора (20)
5. Секулић, Исидора (19), критика, Нови Сад – уметност.
6. Секулић, Исидора (19)
7. Секулић, Исидора (19) –Београд: Матица Српска
8. Секулић, Исидора (19)
9. Секулић, Исидора (20)

ISIDORA SEKULIĆ BETWEEN

The main goal of the study is the understanding of world cultural topics in her essays. Isidora Sekulić acted as a bridge between cultures, while also being a part of them. In her essays she set starting points: the role of his origin. She recognized similarities and differences, functioned through cultures became a part of characteristics of a people, saw peoples' spirit and cultural properties.

⁸ Због обимности цитата не наводимо дио који се односи на Сатану из Дантеовог *Пакла*.

Литература

1. Јанић, Ђорђе Ј. (2010), „Самоћа и мудрост“, у: Исидора Секулић, *Изабрани есеји*, Нови Сад: Академска књига.
2. Леовац, Славко (1977), „Предговор“, у: *Критички радови Исидоре Секулић*, Српска књижевна критика, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
3. Радуловић, Милан (2011), *Културна идеологија Исидоре Секулић*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
4. Секулић, Исидора (2010), *Изабрани есеји*, Нови Сад: Академска књига.
5. Секулић, Исидора (1977), *Критички радови Исидоре Секулић*, Српска књижевна критика, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за књижевност и уметност.
6. Секулић, Исидора (1957), *Мир и немир*, Београд: Нолит.
7. Секулић, Исидора (1959), *Огледи*, Српска књижевност у сто књига, Нови Сад – Београд: Матица Српска – Српска књижевна задруга.
8. Секулић, Исидора (1968), *Његошу – Књига дубоке оданости*, Сарајево: Свјетлост.
9. Секулић, Исидора (2001), *Писма из Норвешке и други путописи*, Нови Сад: Stylos.

ISIDORA SEKULIĆ'S SPIRIT OF SYNTHESIS – BETWEEN RACE AND CULTURE

Summary

The main goal of the paper was to illustrate Isidora Sekulić's understanding of world and culture as a system, through an overview of topics in her essayistic work. While writing about foreign cultures Isidora Sekulić acted as a philosopher interested in topics of European cultures, while also demonstrating a respect for cultures of the East. In her essays she searched for the universal truth that surpassed her starting points: the work she wrote about, its author, time and nation of his origin. She realised this idea through a system that synthesised similarities and differences, or through the "law of equilibrium" that functioned through "isolines" and "contrasts" of her topics. Local cultures became a part of this system by absorbing and exceeding the characteristics of a race. As foundations of Serbian culture, Isidora saw peoples' spirit and language, as a basis and medium for creating cultural properties, and the tradition of Nemanjić's dynasty and re-

ligious architecture, as a fruit of man's universal need to speak with God. The ideal of synthesis of a race and culture, Isidora Sekulić saw in Petar II Petrović Njegoš.

marjanovicfedor@gmail.com

Исидора Ђоловић

ЛИК ДЕКАД РОМАНУ НА

Апстракт: Упоредно књижевност
романа с почетка XX века
открива нам бројне заједничке
друштвеног тренутка и
већ и својеврсно стање се
добра и зла, смисао прео
постаје репрезент епохе.

Кључне речи: обеск
fin de siecle, дезинтегра

1. Нови јунак за п

Безмало свака епоха
тичног расула. Не прође
како су исцрпљене све и
у претходним раздобљ
стасали нараштаји док
заробљености у једнол
носи се и на књижевне
су поникли.

Другу половину XIX
након бурних политич
несразмерно мало. Те
Флоберовим разочара

¹ Речи лорда Хенрија Вот
2000, стр. 259. Сви цитати